

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2025.34.347>

УДК 94(100)2-317(327:477)

Степан Віднянський

д-р. іст. наук, проф., чл.-кор. НАН України
зав. від. історії міжнародних відносин
і зовнішньої політики України

Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4

E-mail: stepanvid@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>

Web of Science ResearcherID: AAR-5803-2021

15 РОКІВ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ПІДГОТОВКИ КАДРІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ

Stepan Vidnyanskyj

Doctor of History, Professor, Corresponding Member
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Head of the Department of the History of International
Relations and Foreign Policy of Ukraine
Institute of History of Ukraine

the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskiy Street, Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: stepanvid@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-7024>

Web of Science ResearcherID: AAR-5803-2021

15 YEARS OF INVOLVEMENT IN TRAINING PERSONNEL FOR THE NEW UKRAINIAN DIPLOMACY

У перше десятиліття відновлення незалежності України, враховуючи складне соціально-економічне становище нашої держави, про що свідчили, наприклад, мізерні ставки оплати праці вчених (на науку виділялося менше ніж 0,3% бюджету країни замість законодавчо закріплених 1,7%, для порівняння — у розвинутих державах Заходу ці видатки становили від 3 до 7%), чимало науковців, зокрема Національної академії наук України, вимушені були шукати кращої долі за кордоном або піти на «підробітки» як викладачі за сумісництвом у заклади вищої освіти

України. Я теж скористався цією можливістю, почав читати окремі спецкурси з всесвітньої історії та міжнародних відносин у Київському слов'янському (згодом — славістичному), Ужгородському, Рівненському, Луганському університетах, Київському національному університеті культури і мистецтв, а з 2003 р. на запрошення першого ректора-організатора Дипломатичної академії України при Міністерства закордонних справ України (ДАУ) професора Бориса Івановича Гуменюка став професором (за сумісництвом) кафедри зовнішньої політики і дипломатії цієї академії.

Майже 15 наступних років я мав честь працювати в цьому новому, але вже престижному навчальному закладі України, які залишили найкращі спогади і враження насамперед від спілкування з його слухачами та викладачами і сприяли вдосконаленню моїх педагогічних навичок, розширенню професійних знань, наукових інтересів та підвищенню ефективності моєї науково-дослідницької роботи в галузі історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України. Адже на моїй кафедрі, яку почергово очолювали ректори ДАУ — Надзвичайні і Повноважні Посли Б.І. Гуменюк і М.А. Кулініч — працювали відомі українські дипломати М.М. Білоусов, В.С. Бруз, В.А. Василенко, Ю.М. Кочубей, Б.І. Корнеєнко, Л.О. Лещенко, І.Г. Майдан, В.І. Нагайчук, професори М.В. Кірсенко, Н.Г. Подоляк, В.Є. Єленський, С.С. Троян, С.О. Шергін, Л.Д. Чекаленко та інші авторитетні фахівці. Говорячи про зірковий професорсько-викладацький склад Академії, її ректор Б.І. Гуменюк у своїх спогадах писав: «Серед навчальних закладів України, де проводили підготовку фахівців-міжнародників, у нас на кожний квадратний метр площі було найбільше Надзвичайних і Повноважних Послів і Посланників із науковими ступенями». Знайомство і спілкування з ними, професійні дискусії збагачували кожного з нас новими знаннями й досвідом викладання актуальних проблем зовнішньої політики і міжнародних відносин.

Не менш цікавим і повчальним було також спілкування зі слухачами ДАУ під час семінарських занять, заліків та іспитів і у вільний від занять час. Переважна більшість із них були яскравими представниками сучасної, широко ерудованої, цілеспрямованої молоді, яка була налаштована відповідально й віддано служити своїй Батьківщині, розбудовувати і зміцнювати незалежну, демократичну Україну і після закінчення навчання поповнили «свіжою кров'ю» вітчизняний дипломатичний корпус та інші органи державної влади. Серед випускників Дипломатичної академії України, наприклад, Надзвичайні і Повноважні Посли В. Кирилич, М. Субх, Р. Троненко, народний депутат України, заступниця голови парламентської фракції «Європейська солідарність» І. Геращенко, голова Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення О. Герасим'юк та багато інших відомих в Україні публічних постатей.

Пригадую цікавий випадок. Взимку 2004 року, під час розгортання Помаранчевої революції, я з Майдану Незалежності, де проходив черговий масовий мітинг на підтримку проєвропейського кандидата в президенти України Віктора Ющенка, приїхав для читання лекцій у Інститут міжнародних відносин КНУ, на території якого тоді тимчасово розміщувалась Дипломатична академія. Зайшовши в аудиторію, побачив, що одні з моїх слухачів були з помаранчевими стрічками, інші — з блакитними. Тоді я напівжартома сказав, що може замість лекцій ми всі приєднаємося й підтримаємо мітингарів на Майдані, і більшість слухачів із радістю почала одягатися, але не всі — деякі з осудом дивилися на мене. Звичайно лекції тоді відбулися, але наступного дня мене викликали до навчальної частини Академії і попередили про заборону в навчальних закладах України займатися політичною агітацією.

Мені було доручено розробити й викладати новий нормативний курс «Зовнішня політика України». Мушу визнати, що це завдання, насамперед через постійні коливання зовнішньополітичного курсу нашої держави, особливо в період президенства Л.Д. Кучми, який був розквітом курсу зовнішньополітичної багатовекторності: то ми зміцнювали свої позиції у СНД, то йшли в НАТО, то приєднувалися до СЕП, то наближалися до ЄС, то знову коливалися між участю в Митному союзі й асоційованим членством у Європейському Союзі, — виявилось досить складним. «Для мене, — відверто писав із цього приводу Леонід Кучма, — необхідність вибору між Заходом і Сходом означає постійний вибір між переконаннями тієї чи іншої частини суспільства. Вони вказують у різні боки, причому у кожній є переконливі аргументи». Дійсно, упродовж майже усього періоду незалежності зовнішня політика України була заручницею складних внутрішньополітичних процесів і динамічних змін на міжнародній арені. Також Україна по-різному і часто безпідставно визначала своїх стратегічних партнерів — в окремі часи їх у нас було аж 26 держав, причому з відмінними національними інтересами, систематично змінювалися очільники МЗС України — за роки нашої незалежності було 15 нових призначень міністра закордонних справ, що не могло не впливати негативно на міжнародний імідж країни.

Складність вивчення навчальної дисципліни «Зовнішня політика України» була обумовлена також і тим, що впродовж тривалого часу Україна болісно шукала свою роль у постмодерній п'єсі під назвою «Новий світовий порядок», до того ж сценарій цієї драми з невідомим задалегідь епілогом постійно змінювався і змінюється під впливом глобалізації, а нині — під час російсько-української війни. Упродовж тривалого часу у нас не було чіткої зовнішньополітичної стратегії, яка б об'єктивно віддзеркалювала особливості геополітичного становища

нашої держави і внутрішньополітичного процесу та враховувала би її історичний досвід, справжні національні інтереси й динамічні зміни, що відбуваються у світовій політиці. Про це свідчила і невиразна з погляду стратегічних пріоритетів законодавча база України у сфері зовнішньої політики, і відсутність у нашому політикумі та суспільстві загальнонаціонального консенсусу щодо пріоритетів зовнішньополітичної діяльності.

Вивчення цього предмета ускладнювалося також практичною відсутністю необхідних підручників та посібників. Упродовж тривалого часу в нас було лише два невеличких навчальних посібника для студентів гуманітарних спеціальностей закладів вищої освіти — посібник І.О. Овсія «Зовнішня політика України від давніх часів до 1944 року» (К., 1999) та книжка Л.Д. Васильєвої-Чекаленко «Україна в міжнародних відносинах (1944–1996 рр.)» (К., 1998). Утім їхня структура, хронологічні рамки та зміст загалом уже не відповідали сучасним реаліям та вимогам, особливо щодо програми підготовки магістрів зовнішньої політики в Дипломатичній академії України, згідно з якою курс «Зовнішня політика України» був одним із основних, а головна увага мала бути зосереджена на комплексному вивченні зовнішньополітичної діяльності незалежної України, яка, згідно зі статтею 18 Конституції України, «спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права». Щоправда, важливим джерелом для вивчення цієї навчальної дисципліни були перші в українській історіографії праці/спогади відомих вітчизняних дипломатів — першого міністра закордонних справ незалежної України А.М. Зленка «Дипломатія і політика. Україна в процесі динамічних геополітичних змін» (Харків, 2003) та першого посла України в Греції Б.І. Корнеєнка «Спогади посла (перші кроки української дипломатії)» (К., 2005).

У підготовленій мною і затвердженій Вченою радою Дипломатичної академії України 1 вересня 2006 р. програмі курсу «Зовнішня політика України» його завданнями було визначено: розкрити основні періоди зовнішньополітичної історії Української держави, особливості становлення України як повноправного суб'єкта міжнародного права та міжнародних відносин, формування основних теоретичних засад, принципів і напрямів зовнішньої політики України, основні етапи і розвиток міжнародних стосунків України на двосторонній та багатосторонній основі, проблеми стратегічного партнерства та дипломатичної діяльності України, її участь у роботі міжнародних та регіональних організацій, роль національних меншин та діаспори в зовнішній політиці України, основні проблеми становлення сучасної постмодерної системи міжнародних відносин та місце і перспективи участі в її розбудові України. Також у програмі

зазначалося, що у процесі його вивчення слухачі мають усвідомити значення зовнішньої політики в розбудові незалежної, правової і демократичної України та забезпеченні стабільності її міжнародного становища, навчитися розуміти й вірно оцінювати суть зовнішньополітичної концепції України, її основні принципи й цілі, стратегію й тактику діяльності української дипломатії, активно роз'яснювати і сприяти реалізації зовнішньої політики нашої держави, що сприятиме реалізації важливого освітнього завдання підготовки молодих кваліфікованих кадрів, щирих патріотів і активних будівничих нашої незалежної Української держави.

Саме за цією програмою здійснювалося мною викладання цього досить складного навчального предмета. Однак після провального для українського народу Вільнюського саміту ЄС — «Східне партнерство» 28–29 листопада 2013 р., що засвідчив неспроможність і непередбачуваність т.зв. «багатовекторної» зовнішньої політики України тодішньої влади, яка відмовила українцям у європейській перспективі й завела нашу країну, за влучним висловом президента Литви Д. Грибаускайте, «в нікуди», я ухвалив непросте рішення відмовився від викладання цієї дисципліни. Подальші події — зимовий Євромайдан, що переріс у Революцію Гідності, окупація РФ АРК і російська збройна агресія на Сході України засвідчили безумовну необхідність перезавантаження зовнішньої політики України, яка загалом виявилася нездатною забезпечити сприятливі зовнішні умови для реалізації завдань внутрішньої політики. Адже одним із очікуваних наслідків цих драматичних подій, принаймні в колах, дотичних до зовнішньої політики, було реформування Дипломатичної служби України, її перетворення на ефективний державний інструмент європейського зразка, який мав бути максимально задіяний для відновлення територіальної цілісності й суверенності України, її міжнародної репутації як прогнозованої дієздатної держави, та проведення чіткого й реального курсу на вступ до ЄС та інтеграцію в НАТО.

Мабуть ніхто не буде заперечувати, що викладач, який працює з молоддю, повинен завжди залишатися оптимістом. Незважаючи на трагічні події кінця 2013 — початку 2014 років, я теж був переконаний у тому, про що було заявлено 30 грудня 2013 р. в Новорічному зверненні народу України (активістів Євромайдану) до Президента України (В. Януковича): «Ми — європейці. Ми будемо в Євросоюзі. З вами, чи без вас!». Тому після зміни влади в Україні й підписання нею Угоди про асоціацію з Європейським Союзом я повернувся до Академії і продовжив викладання курсу «Зовнішня політика України», розробивши його нову програму, затверджену Вченою радою ДАУ при МЗС України на початку вересня 2016 р., в якій були враховані останні події в Україні та на міжнародній арені.

Щодо діяльності Вченої ради та Спеціалізованої вченої ради із захисту кандидатських дисертацій з історичних наук Дипломатичної академії України при МЗС України, членом яких я мав честь бути, то хочу наголосити, що їх плідна робота була свідченням високого професіоналізму професорсько-викладацького складу й авторитету Академії загалом. Зокрема, Спеціалізованою вченою радою ДАУ були проведені десятки успішних захистів дисертацій з актуальних проблем історії зовнішньої політики й міжнародних відносин, і не лише аспірантами Академії, але й здобувачами з інших закладів вищої освіти України. Наприклад, я пишаюся успішними захистами кандидатських дисертацій, підготовлених під моїм науковим керівництвом, аспірантами ДАУ: Євгенією Донченко на тему «Українсько-французькі міждержавні відносини: основні етапи, напрями та проблеми (1991–2010 рр.)», Ларисою Янчук — «Зовнішня політика Словацької Республіки: особливості формування та пріоритетні напрями розвитку (1993–2010 рр.)», Юлією Кощій — «Проблема Гібралтару в міжнародних відносинах (1956–2006 рр.)», Вікторією Вдовиченко — «Італійська Республіка в європейському інтеграційному процесі (1992–2009)», Іриною Крупеня — «Малайзія в регіональній безпеці Південно-Східної Азії».

Особливо цікавими і плідними були засідання Вченої ради ДАУ при МЗС України, членами якої були також корифеї української дипломатії А.М. Зленко і Г.Й. Удовенко. Їхні активна участь у роботі Вченої ради, змістовні й оригінальні, а часом дотепні, виступи під час обговорення різних питань діяльності Академії сприяли ухваленню важливих і своєчасних рішень із вдосконалення нашої роботи. Зокрема, на одному з таких засідань напередодні нового 2012 р. була презентована книга про Геннадія Удовенка з красномовною назвою «Людина Планети. Біографічне есе» авторства А. Денисенка та В. Туркевича. Я не стримався і попросив Геннадія Йосиповича залишити свій автограф на подарованому мені авторами примірнику цієї оригінальної, документованої праці. І яким було моє здивування, коли прочитав несподіваний, але, нехай пробачать мені за нескромність, приємний для мене напис: «Вельмишановний Степане Васильовичу. Для мене велика честь і приємність презентувати Вам — відомому українському вченому-історичу і викладачеві, цю книгу про мене. Дуже радий спілкуватися з Вами не тільки в Дипломатичній академії, а на багатьох міжнародних і національних наукових форумах, конференціях, круглих столах тощо. Ваш внесок — видатний. З повагою, Геннадій Удовенко». Ці слова надихнули мене засвідчити глибоку повагу до видатного дипломата й чудової людини, питанням честі й обов'язку для мене стало написати про Геннадія Йосиповича статтю-гасло до 10 тому «Енциклопедії історії України», який побачив світ у 2013 р., але, на

жаль, уже після того, як корифей української дипломатії пішов у засвіти. До речі, для тієї ж енциклопедії я написав статтю-гасло про першого міністра закордонних справ незалежної України Анатолія Максимовича Зленка, яке було схвально сприйняте ним. Також приємно зазначити, що у 2005 р. Міністерством закордонних справ України за підписом тодішнього міністра Бориса Івановича Тарасюка мені було оголошено Подяку «за особистий внесок у становлення і розбудову дипломатичної служби України, сумлінне виконання службових обов'язків, успіхи у праці».

На завершення своїх коротких спогадів і незабутніх вражень про перебування в Дипломатичній академії України при Міністерстві закордонних справ України, яка сьогодні цілком заслужено носить ім'я Геннадія Удовенка — автора загальновідомої формули трьох «П»: «професіоналізм, патріотизм і порядність» як обов'язкових рис не лише українських дипломатів, а й громадян України усіх професій, хочу щиро привітати всіх, хто був причетний до становлення й розвитку цієї важливої навчально-наукової установи України, з 30-річчям її заснування. Впевнений, що сьогодні, в умовах російсько-української війни й активізації воєнної дипломатії України цей заклад вищої професійної освіти українських дипломатів потребує державної підтримки й нового відродження, що сприятиме досягненню миру, безпеки та повоєнному розвитку й розквіту незалежної України.

Received: 31.03.2025. Approved: 30.09.2025. Published: 1.12.2025.